

SOUČASNÝ STAV A BUDOUCNOST ŠPANĚLŠTINY V AMERICĚ

Autor práce si klade za cíl shrnout a podrobit revizi dosavadní poznatky a názory o současném stavu a vývoji španělského jazyka v Americe. V úvodu ukazuje na některé subjektivní a aprioristické koncepte, které se uplatňovaly a uplatňují v bádání o této problematice, jako důsledek přístupu nepřihlížejícího ke komplexnosti jazykových jevů nebo málo objektivních metod při zkoumání jazyka, případně i mechanického uplatňování tradičních hledisek na specifčnost jazykové situace ve španělské Americe.

Z velikého množství dílčích problémů vybírá autor ty, které považuje za nejpodstatnější a zařazuje je do čtyř okruhů:

1. Problémy týkající se podstaty americké španělštiny, jejího vztahu k španělštině evropské, literárního jazyka, stratifikace jazyka atd.
2. Problémy související se současným stavem americké španělštiny, zejména její homogennost či heterogennost v jednotlivých jazykových plánech.
3. Otázky spojené s budoucím vývojem americké španělštiny, s faktory, které mají nebo budou mít vliv na konvergentní či divergentní vývoj.
4. Problémy jazykové normy a její kodifikace.

V kapitole věnované pojmu a termínu „americká španělština“ vychází autor ze současné politicko-ekonomické i sociální situace zemí španělské Ameriky a vyjadřuje přesvědčení, že hluboké a všestranné změny, ke kterým došlo v těchto zemích v posledních desetiletích, se musejí nutně odrazit i v postavení a funkci jazyka ve společnosti. Proto je především třeba odmítnout koncepte, které dosud považují strukturálně bohatou americkou španělštinu za jakousi odnož španělštiny evropské.

Není proto náhodou, že znovu ožívají pokusy o revizi termínů „kastilština“ nebo „španělština“ pro jazyk užívaný v zemích španělské Ameriky a o jejich nahrazení termíny jako např. „hispanoamerický jazyk“, „španělský jazyk hispanoamerický“, „neohispánský jazyk“ apod. Tyto denominační potíže mají samozřejmě kořeny v posuzování samotného jevu. Co je to vlastně z lingvistického hlediska americká španělština, co jsou její jednotlivé varianty? Pro lingvisty, zdůrazňující genetický aspekt otázky, je americká španělština americkým dialektem španělského jazyka; pro badatele, stavějící do popředí jednotu amerických variant, je americká španělština souhrnem geografických a sociálních variant, existujících v zemích španělské Ameriky.

Autor podrobuje analýze obě koncepte, všimaje si, jak se projevují v pracích různých autorů, a dochází k názoru, že jejich nedostatkem je zejména nedocení dobového a sociálního mimojazykového kontextu a jednostranné hodnocení na podkladě genetických či strukturálních kritérií.

Z mimojazykových faktorů považuje autor za nejdůležitější pocit příslušnosti samého mluvčího k jazykovému nebo dialektovému společenství. Po stručném shrnutí jazykového vývoje ve španělské Americe dochází k přesvědčení, že hispanoameričtí mluvčí netrpí komplexem jazykové inferiority vzhledem k peninsulární jazykové normě. Proto se autor domnívá, že jednotlivé varianty španělštiny v Americe mají plné právo na statut národních jazyků (národní jazyk Mexika, národní jazyk Chile, národní jazyk Kuby atd.).

Dalším problémem tohoto okruhu, při jehož řešení není možné mechanicky aplikovat hlediska uplatňovaná ve studiích o jazycích v Evropě, je problém strukturálních útvarů jazyka, zvláště pak poměr mezi jazykem národním a jazykem spisovným. V evropské jazykovědě se dělá často rovnítko mezi jazykem spisovným a národním, což se odrazí i v termínu „národní jazyk spisovný“; v jiných pojetích se zase chápe spisovný jazyk jako strukturální útvar národního jazyka, který se tím stává vlastně nadřazeným pojmu spisovný jazyk.

Ve španělsko-americké jazykové situaci se však nedá hovořit o „národních spisovných jazycích“ a rovněž tak nelze nadřazovat spisovnému jazyku určitý národní jazyk. Za spisovný jazyk v zemích španělské Ameriky musíme zatím pokládat spisovný jazyk španělský, kodifikovaný v mluvnících, slovnících apod. Vedle něho se však vytváří v jednotlivých zemích jakýsi nadřazený útvar, odlišný od spisovné španělštiny, zejména v plánu fónickém, lexikálním a částečně i morfológickém, který snad postupem doby přeroste v útvar spisovný (zatím by se dal nazval jazykem obecným). Tento obecný jazyk působí silně na jazyk spisovný, v němž se již také začínají projevovat jisté národní specifika. Je tedy dosud španělský spisovný jazyk nadřazen nad jednotlivé národní jazyky se všemi jejich strukturními útvary, ale není vyloučeno, že z této funkce bude časem vytlačen národními jazyky, které si vytvoří svou vlastní spisovnou normu.

V kapitole o homogenosti či heterogenosti španělštiny v Americe ukazuje autor nejdříve na relativnost pojmu jednotnost a nejednotnost i na jistý stupeň subjektivnosti, který se v jejich posuzování projevuje. Dále vymezuje tři aspekty této problematiky:

1. Jednotnost panhispánská (konfrontace španělštiny evropské a americké na různých úrovních).
2. Jednotnost španělštiny americké (konfrontace jednotlivých národních jazyků).
3. Jednotnost konkrétních národních jazyků (konfrontace jejich strukturních útvarů).

Autor rekapituluje názory řady badatelů, kteří stavějí mimo jakoukoli pochybnost jednotnost či homogenost španělštiny vůbec, a tím i samozřejmě jednotnost španělštiny americké; polemizuje pak se dvěma hlavními argumenty, které bývají uváděny na vysvětlení jednotnosti americké španělštiny: vyšší sociální původ prvotního jádra kolonistů, kteří s sebou přinesli jazyk oficiální (jazyk vzdělanců), a nářeční uniformita jazyka přeneseného do Ameriky. Autor také dochází k názoru, že nelze vysvětlovat jednotnost americké španělštiny (existuje-li vůbec) duchovní jednotou obyvatelstva španělské Ameriky, případně jednotou kultury a civilizace a literární tradice.

Dříve než podává vlastní závěry, věnuje autor pozornost i názorům, které nepostulují tak jednoznačně jednotu americké španělštiny, i těm, jež považují takovou jednotu za přežívající mýtus (Rona). Podle autorova mínění je závažným nedostatkem obou protikladných koncepcí to, že prezentují jednotnost či nejednotnost velmi obecně, aniž by přihlížely ke specifiku jednotlivých plánů jazyka a aniž by vycházely z objektivně zjištěné jazykové skutečnosti. Na závěr kapitoly se autor pokouší podat vlastní interpretaci studované problematiky, přičemž dochází k přesvědčení, že v některých jazykových plánech je již dnes skutečností heterogenost americké španělštiny.

V nejobsáhlejší kapitole o konvergentním a divergentním procesu ve vývoji americké španělštiny se autor pokouší rozbořem různých faktorů zodpovědět otázku, která tendence převládá v budoucím vývoji. Podrobuje kritice především stanoviska, která usilují o zachování daného stavu v jazyce, tedy o potlačení přirozeného vývoje, a ukazuje, jak již v minulosti se jednotlivé varianty španělštiny v Americe začaly vyvíjet různým směrem na podkladě celé řady rysů specifických pro tu či onu oblast. Tento proces považuje autor v podstatě za neperušený. V tomto ohledu se neztotožňuje s některými badateli, kteří sice v minulosti připouštějí proces fragmentace, ale soudí, že od jisté doby byl potlačen procesem unifikace. Autor vystupuje i proti jakémukoli pozitivnímu či negativnímu hodnocení („světlé“ či „chmurné“ perspektivě) výsledků vývoje americké španělštiny.

Za jeden z nejdůležitějších faktorů při studiu konvergentního a divergentního vývoje, jímž se pak autor podrobně zabývá, je lingvistické „vědní“ či „povědomí“ a s tím související uvědomělý postoj mluvčího ke svému jazyku. V hispanoamerickém jazykovém společenství je situace značně odlišná od situace ve většině evropských zemí. Ponecháme-li stranou méně závažnou otázku pocitu příslušnosti k nehispánským jazykovým společenstvím, není pochyby o tom, že pocit hispánské jazykové sounáležitosti je geograficky i sociálně diferencován; autor dokumentuje tuto skutečnost mnoha příklady z lingvistické literatury i z vlastní zkušenosti. Upozorňuje zejména na jazykový individualismus Hispanoameričanů a na odlišnou úlohu jistých společenských skupin ve vztahu k jazykové kultuře.

Při posuzování ostatních faktorů, které působí na unifikaci nebo fragmentaci, vychází autor z postulátu dialektické jednoty obou vývojových tendencí. Z toho vyvozuje, že tyto faktory, jako například jazyková výchova ve škole, rozhlas, televize, film, periodický tisk, krásná literatura, divadelní scéna, vojenská služba a další, nemohou být posuzovány absolutně, nemohou být označovány jednoznačně jako unifikační nebo diferenciatní. Jedině s přihlédnutím k časovému a prostorovému kontextu je možné stanovit jejich úlohu a místo v celkovém procesu jazykového vývoje. Závěrem této kapitoly autor konstatuje, že nelze vůbec vyloučit možnost prohlubující se procesu diferenciacie, protože ani panhispánská ani hispanoamerická unifikace nemají tak širokou základnu, jak se velmi často předpokládá.

V poslední kapitole vychází autor z obecného pojetí jazykové normy a kodifikace a snaží se poukázat na některé specifické rysy hispanoamerické jazykové situace. Zamýšlí se zejména nad existujícím povědomím plurality jazykových norem, jakožto společensko-historických kategorií;

tím, že americká španělština je tvořena řadou funkčních systémů, které se ještě dále štěpí v souvislosti se sociální stratifikací, je otázka stanovení obecné normy značně komplikovaná. Zvláštní pozornost pak věnuje otázce stanovení normy v oblasti fonetiky a fonologie. Znovu tu upozorňuje na nesprávné zavádění hodnotících hledisek a na autoritativní tendence, které by se neměly prosazovat při určování normy.

Závěry, k nimž autor ve své práci dochází, jsou jednak výsledkem analýzy bohaté literatury, jejím zhodnocením a přehodnocením, jednak výsledkem vlastních pozorování i experimentálních výzkumů. Tyto závěry se v mnohém neztotožňují s koncepcemi a teoriemi, které většina hispano-amerických lingvistů dosud považuje za obecně platné. Autor si ovšem plně uvědomuje, že některé jeho formulace mohou být dalším vývojem španělštiny v Americe překonány.